

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 8, SAYI 16, BAHAR 2022

Dilek ÜNLÜ

Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Kayseri/TÜRKİYE
dilekunlu66@gmail.com
ORCID

**06 MİL YZ A 8188 ARŞİV
NUMARALI MECMÛ'A-İ
İLÂHİYYAT'IN İHTİVÂ ETTİĞİ
İLÂHÎLER ÜZERİNE NOTLAR**

NOTES ON THE USUL HYMNS
CONTAINED BY MECMÛ'A-İ
İLÂHİYYAT WITH ARCHIVE
NUMBER 06 MİL YZ A 8188

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 03.03.2022	Received Date: 03.03.2022
Kabul Tarihi: 07.04.2022	Accepted Date: 07.04.2022
Yayınlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atf/Citation

Ünlü, Dilek, "06 Mil Yz A 8188 Arşiv Numaralı Mecmû'a-i İlahiyyat'ın İhtivâ Ettiği Usûl İlâhîler Üzerine Notlar", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16 Bahar 2022, s. 315-338.

Ünlü, Dilek, "Notes on the Usûl Hymns Contained by Mecmû'a-i İlahiyyat with Archive Number 06 Mil Yz A 8188", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 315-338.

10.28981/hikmet.1082511

Dilek ÜNLÜ

**06 MİL YZ A 8188 ARŞİV NUMARALI MECMÛ'A-İ İLÂHIYYÂT'IN İHTİVÂ ETTİĞİ
USÛL İLÂHÎLERİ ÜZERİNE**

NOTES ON THE USUL HYMNS CONTAINED BY MECMÛ'A-İ İLAHIYYAT WITH
ARCHIVE NUMBER 06 MIL YZ A 8188

ÖZ

Türk edebiyatının edebî türlerinden biri de mecmû'alardır. Mecmû'alar, sadece edebiyat ilmine dâir değil, diğer ilimleri yakından ilgilendiren konuları da ihtivâ edebilirler. Bu ilimler veyâ bilgiler târih, müzik, tasavvuf, biyografi, din, tıp bilgisi vb. olabilir. Hazîne değerinde olan bu tür eserlerden ne kadar istifâde ediliyor? Bu konunun ayrıca ele alınması gereklidir.

Bu yazıda, Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188 arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan bir Mecmû'a-i İlâhiyyât adlı eserin ihtivâ ettiği "usûl ilâhîleri" hakkında tespitler sunulacaktır. Hem Türk edebiyatını hem de Türk mûsikisini yakından ilgilendiren bu mecmû'a, edebiyat ve mûsikî münâsebeti için incelenmesi mühim bir eserdir. Adı geçen eseri, Erciyes Üniversitesi'nde Prof. Dr. Atabey KILIÇ nezâretinde doktora tezi olarak da çalışmaktayız.

Anahtar Kelimeler: İlâhî mecmû'ası, dînî mûsikî, usûl ilâhîleri.

ABSTRACT

One of the literary genres of Turkish literature is Mecmû'as. Mecmû'as can cover not only the science of literature, but also the subjects that are closely related to other sciences. These sciences or knowledge are history, music, mysticism, biography, religion, medical knowledge, etc. How much being benefited from such works that are worth a treasure? This issue needs to be dealt with furthermore.

In this article, determinations will be presented about the "Usûl Hymns" that are included in a work called Mecmû'a-i İlâhiyyât consisting of 208 leaves, registered with the archive number 06 Mil Yz A 8188 in the Ankara National Library Manuscripts Collection. This Mecmû'a, which is closely related to both Turkish literature and Turkish music, is an important work to analyze for the relationship between literature and music. The aforementioned work, We are also working as a doctoral thesis at Erciyes University under the supervision of by Prof. Dr. Atabey KILIÇ.

Keywords: Hymn Mecmu'asi, religious music, usul hymns.

Giriş

“Allah adın zikr idelim evvelâ
Vâcib oldur cümle işte her kula”
(Süleymân Çelebi)

Mecmû'a, Arapça *cem*' masdarından türemiş bir kelimedir ki “*toplanılmış, bir araya getirilmiş*” demektir. Günümüzde mecmû'a denilince akla ilk gelen derleme bir yayın olan dergiler olsa da mecmû'a, aynı zamanda Türk edebiyatında edebî bir türün de adıdır. Bu türlerin ayrıca kendi içinde mecmû'a-yı eş'âr, mecmû'a-yı fevâid, münşeât mecmû'ası, ilâhî mecmû'ası, güfte mecmû'ası gibi çeşitleri bulunmaktadır. Bu yazıda, hem güfte hem de ilâhî mecmû'ası türünde bir yazma eser olan, *Ankara Millî Kütüphaneye Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188* arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan *Mecmû'a-i İlâhiyyât* adlı yazma eserin ihtivâ ettiği dînî Türk mûsikî formlarından usûl ilâhîlerine dâir metinlerle ilgili tespitler sunulacaktır.

Mecmû'a çalışmalarıyla birlikte, mecmû'a nasıl değerlendirilmeli, ne şekilde incelenmeli, mecmû'alarından ne kadar istifâde ediliyor gibi husûslar üzerinde de yeni düşünceler ortaya konulmaktadır. Bu düşünceler doğrultusunda mecmû'aların edebiyat ve edebiyat dışında etkili olduğu alanlar ve faydaları, mecmû'aların rolleri, kazanımları, tasnifine dâir çalışmalar yapılmış hâlâ da yapılmaya devam edilmektedir.¹ Yazımızın kaynağı olan *Mecmû'a-i İlâhiyyât*'ın da yukarıda geçen husûslar konusunda istifâdeye açık, değerli bir yazma eser olduğunu düşünmekteyiz. Bilhassa edebiyat ve mûsikî arasındaki münâsebetin farklı açılardan incelenmesine kaynaklık edecek mâhiyettir.

Burada öncelikle mezkûr eserin mecmû'a tasnifleri içindeki konumu belirlenmelidir. Mecmû'alarla ilgili en kapsamlı tasnif denemesi Atabey Kılıç tarafından yapılmıştır. (Kılıç, 2012: 75-96). Bu tasnifteki başlıklara göre *Mecmû'a-i İlâhiyyât*, cilt ve tertip husûsiyetleri bakımından, belirli bir konu etrafında tertiplendiği için “mürettep mecmû'alar” sınıfındadır. Müretteb durumuna göre ise “mürettebi bilinmeyen mecmû'a”dır. Şekil bakımından “manzum metin mecmû'aları” içinde, hem “ilâhî mecmû'aları” hem de “güfte mecmû'aları” sınıfına dâhil edilebilir. Dil bakımından ise “Türkçe mecmû'alar” sınıfındadır. Ayrıca mecmû'adaki ilâhîleri/şiirleri güfte özelliği ile değerlendireceğimiz için eserin, güfte mecmû'aları içindeki konumu da belirlenmelidir. Güfte mecmû'alarının tasnifi üzerine en kapsamlı çalışma Recep Uslu hocamız tarafından yapılmıştır. (Uslu, 2001:161). Bu tasnife göre söz konusu *Mecmû'a*, “düzenleri ve konularına göre”; hemen başında bir fihrist bulundurması, belirli makâmlar etrafında belirli usûller ile bestelenmiş ilâhîleri ihtivâ etmesi ve bölümlere ayrılmış olması ile *düzeni* bakımından “*tam mecmû'alar*” sınıfına; *konularına* göre de ilâhîleri ihtivâ ettiği için “*dînî konulu mecmû'a*” sınıfına dâhil edilebilir.

¹ Çalışmaların bazıları için bkz: Aydemir, 2001: 147-153; Aydemir, 2007: 122-137; Aydemir, 2011: 87-100; Kılıç, 2012: 75-96; Gürbüz, 2013: 67-74; Kurnaz ve Aydemir, 2013: 51-64; Haksever, 2014: “65-76. Ayrıca bkz: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Aynı çalışmada güfte mecmû'larının şekil özellikleri ile ilgili verilen bilgilerde, *tezhipli olan mecmû'aların saray etrafındaki mûsikîşinâslara ait olabileceği* ifade edilmektedir. Mecmû'a-i İlâhiyyât'ın da tezhipli olması, tertibine özen gösterilmesi, hattın ve kâğıdın kullanımının özenli olması gibi husûsları dikkate alındığında, özel bir mecmû'a ve saray etrafında olan özel bir kişiye âit olması ihtimal dâhilindedir.

İlâhîleri ihtivâ eden mezkûr Mecmû'a belirli bir düzende tertiplenmiştir. İçerisinde 27 bölümden oluşan bir fihrist bulunmaktadır. 20 bölüm başlığı bir makâm ismi ile, kalan 7 bölüm ise sırasıyla *savt*, *usûl ilâhîleri*, *tesbîhler*, *mersiyetü's-su'adâ*, *kıt'a*, *hamdiyye* ve *bâzı ilâhiyyâtlar*² şeklinde adlandırılmıştır. Bölümlerdeki ilâhî sayıları ise çeşitlilik göstermektedir. Nesih hatla kaleme alınmış olan Mecmû'a'nın, bazı bölüm sonlarında rik'a hattı ile sonradan eklendiğini düşündüğümüz ilâhîler de bulunmaktadır.

Mecmû'a-i İlâhiyyât adlı yazma eserde “usûl ilâhîleri” adlı bölüm başlığı altında 23 ilâhî yer alır. *İlâhî* başlığı ile isimlendirilen her bir ilâhînin, nota bilgisi bulunmayıp sadece güfteleri mevcuttur. Bu ilâhî güfteleri hem edebiyatımız hem de mûsikîmizde incelenecek özelliktedirler.

Edebiyatımız ve mûsikîmiz arasında kadîm bir dostluk vardır. Bu dostluk elbette birbirinden etkilenmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Bu etkileşimler hem muhtevâ hem de biçim sûretinde olup “ilâhî” terimi de bu etkileşime bir misâl olarak gösterilebilir. Bu durum aynı zamanda müşküller de ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki; ilâhî hem edebiyatımızda hem de mûsikîmizde ortak kullanılan bir terimdir. Edebiyatımızda ilâhînin konumu, çoğu araştırmacı tarafından tür olarak kabul görülsede kesinlik kazanamamıştır. İlâhî, hem nazım biçimi ve türü hem de her ikisini birden karşılayan bir edebî terim olarak tanımlanmaktadır. (Albayrak, 2009: 133-186). Mûsikîde ise ilâhî, genel anlamıyla “bestelenmiş dînî-tasavvufî şiir” (Uzun, 2000:64-68) şeklinde tanımlanır. Bu bilgilerle edebî bir tür olan Mecmû'a-i İlâhiyyât'a bakıldığında koşma, gazel, tahmis gibi çeşitli nazım şekilleriyle ve na't, münâcât, mersiye gibi türlerle yazılmış manzûmeler bulunduğu görülmektedir. Mûsikî cihetiyle Mecmû'a'ya bakıldığında ise bu manzûmeler türlü muhtevâyaya sahip temcîd, ilâhî, nefes, durak gibi dînî mûsikî formların özelliklerini de gösterebilmektedir. Fakat manzûmelerin başlığına fark belirtilemeksizin “*ilâhî*” yazılmıştır. Bu durumda, ilâhîleri Mecmû'a'da edebî bir tür olarak mı yâhut bir mûsikî terimi olarak mı değerlendirmek gerekir? Sorusu karşımıza çıkar. Mecmû'a'nın mûsikî yönünün daha belirgin olması sebebiyle burada ilâhî'nin “bestelenmiş dînî-tasavvufî şiir” şeklinde tanımlanan bir mûsikî terimi olarak yer aldığı düşünülebilir. Fakat şunu da belirtmeliyiz ki terimler meselesi hâlâ çözülmeyi bekleyen bir müşkül olarak karşımızda durmaktadır. Bu müşkül de müstakîl olarak ayrı bir yazıda incelenmelidir. Mâmâfih, Mecmû'a'daki ilâhî teriminin kullanımı ile ilgili mezkûr tasarrufların da/tercihlerin de, ilâhîyi anlamak, adlandırmak ve sınıflandırmak adına yapılan tartışmalara/görüşlere fikir verebileceğinden dolayı dikkate alınması gerekir.

² Başlıkta iki kere çoğul eki kullanılmış olması dikkatimizi çekmiştir. Fakat Mecmû'a'da yer aldığı şekli ile buraya eklemenin daha doğru olacağını düşündük.

Yazının ana konusu *usûl ilâhîleri* olduğundan dînî Türk mûsikîsi ilmine mensup bu terimi daha iyi anlamak için bilgi verilmelidir.

Dînî Türk mûsikîsi *câmi ve tekke mûsikîsi* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aynı zamanda ortak formları bulunan bu iki mûsikî türünde ilâhî ortak formlar arasında yer almaktadır. İlâhî, mûsikîde hem câmi hem de tekkelerde okunan bir form olup kendi içinde türleri bulunmaktadır. Usûl ilâhîleri bu türlerden biri olarak kabul edilir. Usûl ilâhîleri hakkında kaynaklarda bilgi yok denecek kadar azdır. Araştırmamızda müstakil olarak konuyla ilgili sadece bir çalışmaya rastladık. Bu çalışma, M. Uygun'un "Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhîleri" adlı yazısıdır. Çalışmada usûl ilâhîleri hakkında şu ifâdeler yer almaktadır:

"Tekkelerde zikir yapılırken okunan ilâhîler tasavvuf geleneğinde camilerde okunan ilâhîlerden farklı olarak icra edilir. Zikrin belirli aşamalarında farklı anlayışları uyaran bu ilâhîlerin de belirli çeşitleri vardı. Her tarikin zikri sırasında okunan bu eserlerin "usûl ilâhîleri", "kıyam ilâhîleri", "devran ilâhîleri", "şugul", "durak" gibi isimlendirilen çeşitleri de farklı uygulamalarla sunulurdu. Usûl ilâhîleri ise, "oturularak veya ayakta yapılan zikirlerde kelime-i tevhid zikrinden sonra veya devrana kalkılırken cumhur olarak okunan ilâhîlerdi. Konu itibari ile tasavvufî heyecanı artırıcı ve sırlı ifâdeler taşıyan mısralardan meydana geldiği görülür. Aynı zamanda güftelerin bazısında belirli tariklerin ve bunların pîrlerinin isimlerinin anıldığı görülmektedir. ... Usûl ilâhîsi okunması ile, zikre başlayan dervişlerin yola olan bağlılıklarını artırma amacı hedeflenmiştir. Bazı ilâhîlerde yol büyüklerinin isimlerinin anılması dervişlerde aidiyet duygusunu güçlendirmeye yönelikti." (Uygun, 2014: 31-42).

Bu bilgilerle Mecmû'a'ya bakıldığında tespit edilen bilgiler şöyledir: "Usûl ilâhîleri" başlığı altında teorik bir bilgi bulunmamaktadır. İlâhîlerin muhtevâsı tasavvufî olmakla birlikte çoğunlukla da tarikat büyüklerine övgüdür. Bu ilâhîler, çeşitli yüzyıllardaki şâirlere âittir. İlâhîler gazel ve koşma nazım biçimi ile yazılmış olup bunların 7'si koşma 16'sı gazel şeklindedir. Hem aruz hem de hece vezni kullanılmıştır. Seçilmiş olan bu ilâhîlerden hareketle şâirlerin tarikatlarla olan münâsebet derecesi, devrin mûsikî anlayışı, hangi şâirin şiirinin tercih edildiği gibi hususları anlamak ve yorumlamak adına usûl ilâhîleri başlığı altındaki 23 ilâhînin güftekârları ve mensûbu oldukları tarikatın isimleri aşağıda gösterilmiştir.

Şemseddîn-i Sivâsî Hz. (v.1597), Şemsiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Abdurrahîm Tirsî Hz. (v. 1519-27?), Eşrefiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Akşemseddîn Hz. (v.1459), Bayrâmiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Eşrefoğlu Rûmî Hz. (v.1469), Eşrefiyye tarîkatından, 4 ilâhî.
Mehmed Cemâleddîn-i Uşşâkî Hz. (v.1751), Uşşâkiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Gîsûdâr Şeyh Ahmed Kâdirî Efendi Hz. (v.1675), Kâdiriyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Zâkirî Hasan Efendi Hz. (v.1623) Halvetiyye tarîkatından, 2 İlâhî.
Bursalı Âşık Yûnus Hz. (v. 1439) 4 İlâhî
Şeyh Mehmed Nazmî Hz. (v.1701), Sivâsiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Seyyid Nizâmoglu Hz. (v.1601); Sinâniyye tarîkatından, 2 ilâhî.
Dervîş Yûnus Hz. (v.1712) 1 ilâhî
İbrahim/Ümmî Sinân Hz. (v.1568), Sinâniyye tarîkatından, 2 ilâhî.
Abdülahad Nûrî Hz. (v.1651), Halvetiyye tarîkatından, 1 ilâhî.
Şâh İsmâil (v.1524), 1 ilâhî.

Mecmû'ada 121a-127a varakları aralığında yer alan söz konusu ilâhî metinleri / güfteleri ise şu şekildedir:³

UŞŪL İLĀHĪLERİ

İlâhî

1. (Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

(.---/.---/.---/.---)

1. Ne yatarsın be hey gâfil durı gel âh u zâr eyle

Çü dünyâ mülkine geldiñ dürüş bir hoşça kâr eyle

³ Metinler Mecmû'a'da görüldüğü şekli ile aktarılmış olup hatâlı imlâlarda düzeltmeler yapılmıştır.

2. Niçe bir nefsiñe ulsun gözün aç Rabb'ini añla
Niçe bir halka ulluqlar efendiñ añla 'ar eyle
3. Şaın kimsin emîn olma ecel ardınca alibdir
Seni şayd (a) itmeden zinhâr 'ameller ıl şikâr eyle
4. Vücüdün 'âli ma'cendir şaın kim eyleme zâyî'
Anı (her) [tişe-yi] zıkr ile gice (vü) gündüz timâr eyle
5. asâvet aplamış albiñ hevâ yeller ile ışdır
Ou âyât-ı ur'an'ı anıñla hoş behâr eyle
6. Bu dünyâ lezzeti **Şemsî** dimâğın eylemiş muhtel
Aña ma'cün-ı zıkr ile gice gündüz timâr eyle

İlâhî

2. (8+8=16'lı Hece Vezni)
 1. Ey bizi şoran ardaşlar bize âdiriler dirler
Ey gerçek 'aşı olanlar bize âdiriler dirler
 2. İrşâdı 'âleme oldı ulu kiçi amu geldi
Münkirler ikrâra geldi bize âdiriler dirler
 3. ubû'l-aâbdır bildiler meşâyı boyun egdiler
Cümlesi muî' oldılar bize âdiriler dirler
 4. 'Abdü'l-âdir'i sevenler cân u gönülden gelenler
Şalâdur dosta gidenler bize âdiriler dirler

5. **Bu ‘Abdü’r-Raḥîm** Tirsî Şeyḥ Eşref-zâde bendesi
‘Abdü’l-Ḳâdir ḫalîfesi bize Ḳâdirîler dirler

İlâhî

3. (8’li Hece Vezni)
1. ‘Âşık oldım saña cāndan
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî
Fâriğ oldım dü cihāndan
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî
2. Sensin Allāh’ın velîsi
İki cihānın ḫolısı
Evliyālarıñ ulusu
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî
3. Sensin Mevlā’nın hem dostı
Nūr berḳ urur yanar üsti
Server Muḥammed’in dostı
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî
4. Uzak mıdır illeriñiz
Açıldı mı gülleriñiz
Feryādda (mı) bülbülleriñiz
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî
5. **Aḳşemsü’-d-dîñ** söyler sözi
Nūr berḳ urur yanar özi
Maḥşerde bulasın bizi
Pîrim Ḥâcî Bayrām Velî

İlâhî

4. (7+7=14'lü Hece Vezni)
 1. Her kim dir ise dâ'im Lâ ilâhe illa'llâh
Gönlünde tura kâ'im Lâ ilâhe illa'llâh
 2. Endîşe-yi Hağ ola göñli nûr ile tola
Mağşere diyü gele Lâ ilâhe illa'llâh
 3. Şol dem ki göçe cānı *Lâ havfün*⁴ ola şānı
Çürütmeye hiç teni Lâ ilâhe illa'llâh
 4. Aldatımaya şeytān mūnisi ola Raḥmān
Hem kırtarısar⁵ imān Lâ ilâhe illa'llâh
 5. Ol gün ki kıza yüzler [hem] söylenmeye diller
Hoş hüccet olup söyler Lâ ilâhe illa'llâh
 6. Var Eşrefoğlı Rūmî terk itme bu kelāmı
Di sen 'ale'd-devāmı Lâ ilâhe illa'llâh

İlâhî

5. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün)
(.---/.---)
 1. Reh-i zāt reh-nümāsıdır
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
Dil ehli muḳtedāsıdır
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn

⁴ Ahkâf/ 13. "Onlara (hiçbir) korku yoktur." Bkz. Yılmaz, 1992: 100.

⁵ Eski Anadolu Türkçesi'nde gelecek zaman eki olan "-isar/-iser" eki.

2. Muṭahhardır şerī'atla
Müzeyyendir ʔarīḳatla
Münevverdir ḫaḳīḳatla
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
3. İdüp Ḥaḳ aña iḥsānı
Ol oldı ğavṣ-ı Rabbānī
İder her derde dermānı
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
4. İzi işr-i Resūlullāh
Yolı rāh-ı vişāllu'llāh
Ser-i cünd-i Resūlullāh
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
5. **Cemālī** ḳulınıñ ḳulu
Şeh-i bāṭındır ol ulu
Pirim 'Uşşāḳidür yā Hū
Benim pīrim Ḥüsāme'd-dīn
6. (6+5=11'li Hece Vezni)
 1. Benim şeyḫim seni Ḥaḳḳ'a götürür
Niçe müşkillerin anda bitürür
Muḫammed'iñ şancağıını götürür
'Abdü'l-ḳādir Sulṫān dirler şeyḫime
 2. Anlardan ḳalmışdır yol erkān uşūl
Etegin ṫutanlar olmışdır ḫāşıl

Ceddini şorarsañ Hâzret-i Resûl
‘Abdü’l-ķâdir Sultân dirlir şeyhime

3. Dâ'im Hâķķ'a gider şeyhimiñ yolu
Muhibb-i şādīķī ‘äleme tolı
Aña verdi virdi Muħammed ‘Alī
‘Abdü’l-ķâdir Sultân dirlir şeyhime

4. Dâ'im Allâh ile şeyhimiñ işi
Dost didikçe aķar göziniñ yaşı

Eşrefođlı Rûmī anūñ dervīşi
‘Abdü’l-ķâdir Sultân dirlir şeyhime

İlâhî

7. (Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)
(-.-/-.-.-.-.-)

1. Ķurb-ı hâzretdür vişâli Şeyh ‘Abdü’l-ķâdir’iñ
Himmetidür ‘arş-ı ‘alâ Şeyh ‘Abdü’l-ķâdir’iñ
2. Evliyānuñ boynuna başdı ķadem ol ser-te-ser
Şerħa gelmez hem kemâli Şeyh ‘Abdü’l-ķâdir’iñ
3. Her murâda irişür her kim anuñ ismiñ çeker
İsm-i a'zamdur maķâli Şeyh ‘Abdü’l-ķâdir’iñ
4. Evliyâ içre nazîri yoķ şaķın inkârı ķo
Gel[me]di hergiz mişâli Şeyh ‘Abdü’l-ķâdir’iñ

5. Ger dilerseñ evliyâ içinde sultān olasıñ
Hizmetinden olma hālī Şeyh ‘Abdü’l-kādir’iñ
6. Bülbül-i ‘āşık gibi gülzār-ı nāmın vird ider
Verd-i Cennetdür cemāli Şeyh ‘Abdü’l-kādir’iñ
7. Dem-be-dem feyz-i nefesler irişür dil-ğasteye
Ķādiri’niñ hep mecālī **Şeyh ‘Abdü’l-kādir’iñ**

İlāhī

8. (7+7=14’lü Hece Vezni)
 1. Zıkr idelim Mevlā’yı yā Hū [yā Hū] yā men Hū
Ol a’lādan a’lāyı yā Hū [yā Hū] yā men Hū
 2. Bir yere gelüp iğvān zıkr iderler zākirān
Olur semā^c [u] devrān **yā Hū [yā Hū] yā men Hū**
 3. Varlığı ħāk iderler ħalbleri pāk iderler
Sīneler çāk iderler yā Hū [yā Hū] yā men Hū
 4. Ħalvetiler dervişler gerçek ere irmişler
Niçeler cān virmişler yā Hū [yā Hū] yā men Hū
 5. Dizler çöküp ħalvetde oturanlar ‘uzletde
Giderler şoñ riğletde yā Hū [yā Hū] yā men Hū
 6. Ol terk eyleyen varın girüp cennetde yarıñ
Görü[r]ler Ħağ didārīñ **yā Hū [yā Hū] yā men Hū**

7. **Zākiri** zikriñ okı irmedin ecel okı
Bulanlar buldı Haqq'ı **yā Hū [yā Hū] yā men Hū**

İlâhî

9. (8+8=16'lı Hece Vezni)
1. Dost gülzârıñ gülleri Hâlvetiler dirler bize
Gülşen-i cān bülbülleri Hâlvetiler dirler bize
 2. Gice gündüz cünbişleri Haqq'ı zıkr itmek işleri
Seyyid Yahyā dervişleri Hâlvetiler dirler bize
 3. Hâlvetlerde dizler çöken gözlerinden kan yaş döken
Yıldı dört erba'ın çeken Hâlvetiler dirler bize
 4. Her dem behârdur ilimiz açılır tâze gülümüz
Zıkr ider şol dilimiz Hâlvetiler dirler bize
 5. Giyerler şâl u pālâ[sı] silerler gönülden pası
Zākiri'dir eñ ednâsı Hâlvetiler **dirler bize**

İlâhî

10. (7+7=14'lü Hece Vezni)
1. 'Alemler müştâk saña şeffîc ol yā Muḥammed
Hükümñ yürür her yaña **şeffîc ol yā Muḥammed**
 2. Bir ismi Muştafâ'dır hükmi Kâf'dan K[ā]f'adır
Kalbiñ nürdan şafâdur şeffîc ol yā Muḥammed

3. Muşafâ'dır bir adın cānlarda durur dadın
Cebrâ'îl'dür üstâdın şeffîc ol yâ Muḥammed
4. Dîne direk sen(i) oldın beş vaḳti ḳâ'im ḳıldıın
Ḥaḳ Çalab'ın bir bildin şeffîc ol yâ Muḥammed
5. Ḥaḳ Çalab'ın dostısın dostı hem [Resûlisin]
İki cihân faḥrısın şeffîc ol yâ Muḥammed
6. **Yûnus** da seni sever görmege cānı iver
Ḥaḳ rahmet ide meger şeffîc ol yâ Muḥammed

Muḥin ol yâ Muḥammed

İlâhî

11. (Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün)
(--./ --./ --./--.-)
1. Ḥaḳ yoludur rehber bize Nürileriz Şemsileriz
Necm-i Hüdâ dirler bize Nürileriz Şemsileriz
2. Dünyâyı tutdı şürümüz 'ışḳ u muḥabbet kârımız
Nür-i 'Alî'dir nürümüz Nürileriz Şemsileriz
3. Ef'âlimüz fi'l-i şavâb aḳvâlimüz faşl-ı ḥiṭâb
Bizde sünnet bizde kitâb Nürileriz Şemsileriz
4. Ḥükm-i şerî'atle reşid 'ilm-i tarîḳatle mezîd
Sırr-ı ḥaḳîḳatle vahîd Nürileriz Şemsileriz

5. Ebū Hānīfe mezhebiz Hālveti zevk ü meşrebiz
Nazmī tarīk-i hākla biz Nūrileriz Şemsileriz

İlāhī

12. (11'li Hece Vezni)

1. Seyyāh olup şol 'ālemi ararsañ
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
Ceddi Muḥammed'dir eger şorarsañ
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
2. Mevlām yüce devlet virmiş başına
Meşgūl olmuş Yaradanıñ işine
Allāh ile Resūl ile āşinā
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
3. Cümle evlādına yeşil yaraşır
'İşkı gelür şu cānıma dolaşır
Saña mürīd olan Hākḫ'a ulaşır
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
4. [Cūşa] gelür dervīşleri dirilür
Erkānıla ihyāları sorılır
Hāk katında naşibleri virilür
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz
5. Hāk yeri gögü yaradup düzeli
Hoş nazar kılmışdur aña ezeli
Evliyānıñ ser-çeşmesi güzeli
'Abdü'l-kādir gibi bir er bulunmaz

6. ‘Âşık **Yūnus** çekilme[ye] ğayreti
Üstümüze hâzır ola himmeti
Oğlum dimiş aña Resŭl Hâzreti
‘Abdü’l-kâdir gibi bir er bulunmaz

İlahî

13. (7+7=14’lü Hece Vezni)

1. Cem’ olmuş dervîşleri Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ
Yolında şādıklarī Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ
2. Elim virdim eline qurbān oldım diline
Cānım fedā yolına Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ
3. Arısınıñ balyam goncasınıñ güliyam
Bāğınıñ bülbüliyam Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ
4. Saña direm ey kişi çıkar qalbden teşvîşi
Oda yanmaz dervîşi Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ
5. Hâq katında ulıdır iki cihān tölüdür
Eşrefoğlı kulıdır Sulţān ‘Abdü’l-kâdir’iñ

İlahî

14. (7+7=14’lü Hece Vezni)

1. ‘İşkıñ ile ‘āşıklar yansun yā Resŭllullāh
İçüp ‘ışkıñ şerābīñ qansun yā Resŭllullāh

Ente ta'r[î]f keyfe hâli yâ Resüllullâh şefâ'at
Yâ Hâbibullâh emân yâ Resüllullâh meded yâ Hâbibullâh
Meded yâ nebî Allâh huz biyedi

2. Şol seni sevenlere kıl şefâ'at anlara
Mü'min olan tenlere cânsın yâ Resüllullâh
Eyzan
3. Şol seni seven kişi virir yolına başı
İki cihân güneşi sensin yâ Resüllullâh
Eyzan
4. 'Âşık Yûnus' uñ cānı '[ā]lem şefâ'at kânı
'Âlemleriñ sulţānı sensin yâ Resüllullâh

İlâhî

15. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mef â'ilün Mefâ'ilün)
(.---/.---/.---/.---)

1. Bu 'ışk bir baħr-ı ummândır buña hadd ü kenâr olmaz
Delîlim sırr-ı Kûr'an'dır bunu bilende 'âr olmaz
2. Süre geldik ezeliiden pirim Muħammed 'Alî'den
Şerâb-ı lâ-yezâlîden içenlere ħumâr olmaz
3. Eger 'âşık iseñ yâra şaķın aldanma aġyâra
Düş İbrâhîm gibi nâra bu gülşende yanar olmaz
4. Kıyamazsañ baş [u] cāna ıraķ dur girme meydāna
Bu meydānda niçe başlar kesilür hiç şorar olmaz

5. Hâk'ıla Hâk olanlara kendi nefsiñ bilenlere
Dost yol[ında] ölenlere çan pahâsı dinâr olmaz
6. ⁶Seyfu'llâh sözünde mestdir şeyhiñden aldığı dersdir
Divâne-râ kalem nîstir ne söylese çanar olmaz

İlâhî

16. (Mefâ'ilün Mefâ'ilün)
 1. Olupdur luğf-ı Sübhâni
Tariğ-i Ümmi Sinâni
İdüp in'âm-ı rûhâni
Tariğ-i Ümmi Sinâni
 2. Derün peyler sürür eyler
Göñülden kîr[i] dür eyler
Dem-â-dem çalb[i] nür eyler
Tariğ-i Ümmi Sinâni
 3. Düşen 'âşık bu sevdâya
Gider firdevs-i a'lâya
Sebebdür vaşl-ı Mevlâya
Tariğ-i Ümmi Sinâni
 6. Kimiñ tevhið kârıdır
Muğadder bağs-i yârîdir
Bize bağşış-i Bârîdir
Tariğ-i Ümmi Sinâni

⁶ Mısrâmın vezni kusurludur.

7. **Yunus** ‘ışkın idüp peydā
Budur çün *kenz-i lâ-yefnā*⁷
İlāhī bulmasın ifnā
Tarīķ-i Ümmi Sinānī

İlahi

17. (8’li Hece Vezni)

1. Seyrimde bir şehre vardım
Gördüm serāyı güldür gül
Başındaki tāk u tahtı (bāğ-ı dīvārı)
Gördüm serāyı güldür gül
2. Gül alurlar gül şatarlar
Gül den terāzī tutarlar
Gül ile b[ö]yle yiterler
Çārşū pāzārı güldür gül
3. Gül den kurulmuş bir çadır
İçinde ni‘meti hāzır
Kıpucısı İlyās Hızır
La‘li şerābı güldür gül
4. Gül den degirmeni döner
Yine gülden gül öğündür
Aķar şuyı döner çarķı
Bend[i] buñarı güldür gül

⁷ “Kanā’at tükenmez bir hazinedir.” Hadis-i Şerif, (Yılmaz, 1992: 91).

5. **Sinân Ümmî** gel vaşf eyle

Gül ile bülbül derdini

Yine bu garîb bülbülüñ

Âh u figâni güldür gül

İlâhî

18. (8+8=16'lı Hece Vezni)

1. Bir dertliyim derdim var[dır] ya ben nice dönmeyeyim

Dâ'im işim âh u zârdır ya ben nice dönmeyeyim

2. Münkirler bu sırra irmez Hâk cemâliñ gözler görmez

Ay u güneş düz durmaz ya ben nice dönmeyeyim

3. Biziz ol kavm-i nâciler ya ben nice dönmeyeyim

Ka'be'de döner hâcılar ya ben nice dönmeyeyim

4. Yeller eser deñiz coşar ırmaqlar tağlar düz aşar

Döne döne şular taşar ya ben nice dönmeyeyim

5. **Seyyid Nizâm**oğlu tekdür münâfıkiñ işi şekdir

Evvel âhir dönmek hâkdır ya ben nice dönmeyeyim

İlâhî

19. (Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Me'fâîlün)

(--./---/--./---)

1. Yanmağdan uşanmazam pervâne miyem bilmem

Hiç soñını şaymazam dîvâne miyem bilmem

2. Her şâm u seher zârım güş eylemez ol yâre

Bakmaz baña hünkârım bigâne miyem bilmem

3. albinde ocağım var bu sinede dağım var
Āteşde durağım var hep yana mıyam bilmem
4. Dil-hāne arāb oldu yıkıldı tūrāb oldu
Her cānibi bāb oldu vīrāne miyem bilmem
5. **Nūrī** dem-i dehşetde bađr-[ı] gam u fūrkatde
a'r-ı yem-i ayretde dūrdāne miyem bilmem

İlāhī

20. (8+8=16'lı Hece Vezni)
 1. 'Aceb midūr deli olmak 'ışk odına yanan kiři
'ışka yakın yürimezsın eyü adın şanan kişi
 2. Kim şağınur eyü adın bırağsın elden 'ışk odın
Tīz[ce]çaldırımış anadın daldan dala onan kişi
 3. Gelen geđer sürün sürin ya bayrāmdır yāhūd dūđün
Gelūr mi ola yarın bugün benim gōnlüm alan kiři
 4. Şol gözlerüm yola bağar bağım döner yaşıım ağar
Ĝayrıya ol nice bađar dost cemāliñ gören kişi
 5. Şol gözlerim tola tola aldı beni ırak yola
'Āşık hālinden kim bile yüregi sağ olan kişi
 6. Yine toğdı 'ışk güneşi **Yūnus** yola o(n)dı bağı
Şol münkirler atar taşı gelsün ā'il olan kişi

İlâhî

21. (8+8=16'lı Hece Ölçüsü)

1. Yol içinde yol şorarsañ yol Muḥammed 'Alî'niñdir
Yetmiş iki dil içinde dil Muḥammed 'Alî'niñdir
2. Kanı bizden evvel gelen beş vaqtını dâ'im kılan
On parmağı pınar olan el Muḥammed 'Alî'niñdir
3. Varma cāhiliñ yanına uğrarsañ çarḥıñ seline
La'net yezîdiñ cānına dîn Muḥammed 'Alî'niñdir
4. Cennet kapısı açıldı misk ü 'anber saçıldı
Bâğ da bağçe de açıldı gül Muḥammed 'Alî'niñdir
5. Söyler pîr sulṭānum söyler Ḥaḳḳ'ıñ birliğini birler
Toğmış şu 'āleme parlar nūr Muḥammed Alî'niñdir
6. Gice olur gündüz olur cümle 'ālem dümdüz olur
Gökde kaç biñ yıldız olur ay Muḥammed 'Alî'niñdir
7. **Ḥatâyi** ḥaste olmuş iñler 'āşıqlarıñ göñlün egler
Nūr olmuş 'āleme toğar nūr Muḥammed 'Alî'niñdir

İlâhî

22. (11'li Hece Vezni)

1. Cemāliñ seyr idüp ismiñ aındığım
Bize himmet eyle Şeyḥ 'Abdü'l-kādir
'İşkuñ ile paslı göñlüm açdığım
Bize himmet eyle Şeyḥ 'Abdü'l-kādir

2. Mürīdleriñ haṭālardan ṣaqlarsuñ
Münkirleri ser oqıla oqlarsuñ
Ḳuṭb-ı zamān dört kūṣeyi beklersuñ
Bize himmet eyle Şeyḫ ‘Abdü’l-kādir

3. Eşrefoğlu Rūmī ‘ıṣkıñ elinde
Kimse maḥrūm ḳalmaz seniñ yolında
Eger bunda eger Baḡdād ilinde
Bize himmet eyle Şeyḫ ‘Abdü’l-kādir

İlāhī

23. (7+7=14’lü Hece Vezni)

1. Erenleriñ soḥbeti ele giresi degil
İkrār eyler gelenler maḥrūm ḳalası degil
2. İkrār gerek bir ere göz açup dīdār göre
Şarrāf gerek gevhere nādān bilesi degil
3. Bir bīñārīñ başına bir bardağı ḳoysalar
Yüz yıl anda ṭurursa kendi ṭolası degil
4. Degme kişi er olmaz bu yolda ihtiyār olmaz
‘Amelsiz dīdār olmaz Ḥaḳḳ’ıñ rızāsı degil
5. Ümmī Sinān yol ‘ayān olupdur bellü beyān
Dervīşlik yolu hemān tāc u ḥırḳası degil

Sonuç

Edebiyat târihimizin kaynaklarından biri de mecmû'a türü eserlerdir. Bu tür eserlerden biri de *Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda 06 Mil Yz A 8188* arşiv numarası ile kayıtlı, 208 varaktan oluşan *Mecmû'a-i İlâhiyyât* adlı yazma eserdir. Yazımızda, mezkûr Mecmû'a üzerine yaptığımız incelemelere, tekke mûsikîsi türlerinden *usûl ilâhîleri* ile ilgili tespitlerimize, ilâhînin, edebiyatımızda bir nazım biçimi ve türü kabul edilmesinden ve aynı zamanda mûsikîde bir form olmasından dolayı kaynaklanan bâzı müşküllere dâir tespit, görüş ve önerilerimizi belirttik. Ayrıca Mecmû'a'da bulunan usûl ilâhîlerinin metinlerine yer verdik. Hangi ilâhî güftelerinin bilhassâ “usûl ilâhîleri” türünde değerlendirildiği, hangi yüzyıla göre hangi ilâhîlerin ve şâirlerin tercih edildiği bilgilerini paylaştık. Bütün bu bilgilerle mûsikî ve edebiyat arasındaki güçlü bağları bir kez daha hatırlatmak ve bu münâsebet üzerine yapılacak daha pek çok çalışma olacağını da ifade etmek istedik. Mûsikî ilmiyle ilgilenen araştırmacıların da yazımızın konusu üzerinde elbette yeni görüş ve önerileri olacaktır. Yazının yeni araştırmalara fikir sağlamasını temennî ederiz.

Kaynakça

- Ak, Ahmet Şahin. (2009), *Türk Musikisi Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Albayrak, Nurettin. (2009) “Türk Halk Şiirinde Biçim Ve Tür Sorunu” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C 2, S 3-4, s. 133-186.
- Gönül, Mehmet.(2018), “Türk Mûsikîsinin Tasnîf ve Tesmiyelerine Bir Bakış”, *İstem Dergisi*, S 31, s. 35-46.
- Kılıç, Atabey. (2012), “Mecmûa Tasnifine Dâir”, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları*, VII: Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı, (Hazırlayan Hatice Aynur ve vd.): Turkuaz Yayınları, s. 75-96, İstanbul.
- Mecmû'a-i İlâhiyyât, *Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8188*.
- Turabi, Ahmet Hakkı (ed.). (2020) *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Uslu, Recep. (2000) “Türk Müzik Târihinde Güfte Mecmuaları ve İnceleme Esasları Üzerine Tespitler” *Müzikte 2000 Sempozyumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 158-168, Ankara.
- Uygun, Mehmet Nuri, (2014), “Türk Din Mûsikîsinde Usûl İlâhîleri”, *Rast Müzikoloji Dergisi*, C 2,S 2, s. 31-42.
- Uzun, Mustafa. (2000), “İlahî”, *DİA*, C 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.